

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ ЯК ТЕНДЕНЦІЯ ЕВОЛЮЦІЇ СУЧАСНОГО СТИЛЮ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті розкрито причини внутрішнього психологічного напруження й функціонального характеру людських стосунків в умовах кризового стану суспільства, шляхи оновлення знань про гуманізацію людських стосунків.

Ключові слова: гуманізація освіти, педагогічний процес, еволюція, стиль спілкування, творчий потенціал.

Щасливе життя громадян України неможливе без оновлення й гуманізації освітніх процесів, особливо в умовах складної соціальної диференціації суспільства. У зв'язку з цим питання про пріоритет виховання є одним із центральних у суспільно-політичному житті суспільства. Вихована гуманність, безперечно, – одна з головних людських цінностей. Історія знає небагато таких проблем, які б так хвилювали людей.

Як відомо, концепція виховання в контексті історичної перспективи використовувалась для визначення процесів перетворення, які під назвою “Ренесанс” домінували в інтелектуальному житті Європи. Прихильники гуманізму в усіх країнах світу констатують, що він має визначити свою теперішню позицію не тільки у вигляді теоретичної концепції, але й відносно педагогічної діяльності та соціальної практики. Питання про гуманізм має порушуватися у зв'язку з конкретними соціально-культурними й економічними умовами життя людини.

В основному документі міжнародного руху “За гуманізм” говориться, що треба переходити до дійсної історії людства, де буде покінчено з насильством одних людей над іншими. Лозунг “Нічого немає вище людини, і жодна людина не може бути нижча за іншу” яскраво підкреслює цю думку. Гуманісти розкривають усі форми насильства – фізичне, економічне, расове, релігійне, ідеологічне, – що затримують розвиток людського суспільства, виступають проти всіх відкритих і закритих форм дискримінації.

Відомо, що довгі роки педагогіка в нашій країні була “бездітною”, вона орієнтувалась на вимоги суспільства, які не збігалися з реальними потребами людей. Часто ці вимоги були неправдивими і не спрямованими на розвиток творчого потенціалу особистості. Головне кредо тієї системи: бути як усі, для особистості добре те, що добре для держави; постійне дотримання субординації у ставленні між людьми, між педагогами і дітьми. Стосунки мали функціональний характер.

На цьому фоні мала місце постійне внутрішнє напруження людини, страх висловити власну думку, повсякчасна зміна ролі поведінки залежно від ієрархічного статусу партнера по спілкуванню, низькі соціальні замовлення.

Кризовий стан суспільства був зумовлений, насамперед, жорстким ідеологічним контролем адміністративно-бюрократичної системи. Разом з тим потрібно усвідомлювати, що в епоху кардинальних соціальних перет-

ворень в Україні *гуманізація як тенденція еволюції* сучасного стилю життя неможлива без оновлення знань про людину та суспільство. Сьогодні в умовах складної соціальної диференціації суспільство знову опинилось у скрутному стані, гуманістичні вектори знову-таки прямують в інший, ніж потрібно, бік, набувають абстрактного характеру.

Принцип гуманізму активно розроблявся, наприклад, радянськими суспільствознавцями і педагогами в 70-ті рр. ХХ ст., коли “сталінський гуманізм” перестав виконувати свої функції, виявився псевдогуманізмом, і в суспільстві почали нарощуватися процеси дегуманізації. Теоретичні міркування, не підкріплені утвердженням реального гуманізму в суспільному житті, виявились неефективними.

Незадовільний стан, пов'язаний з розробкою проблем гуманізації суспільства, багато в чому пояснюється тим, що в утвердженні гуманістичних засад значне місце займають не стільки внутрішньонаукові закономірності розвитку соціального знання, скільки соціокультурні чинники, які суттєво впливають на хід і розвиток гуманізації знання.

Останні стали предметом пильної уваги суспільствознавців тільки в середині 80-х рр. ХХ ст.

У руслі загальної тенденції гуманізації знання був застосований соціально-культурний підхід П. Гайдеко, А. Гуревич, О. Лосева, М. Мамардашвілі, А. Сущенко та ін., його було використано і в процесі дослідження світоглядних проблем (М. Булатова, В. Іванова, В. Шинкарук та ін).

Суспільствознавці сьогодні дуже повільно просуваються в цих питаннях. Гальмує вивчення механізм впливу соціокультурних орієнтацій деформації, які виникли у суспільстві, недооцінка філософських ідей про самоцінність людського існування, цілісність взаємопов'язаного світу, пріоритет загальнолюдських цінностей тощо. Іноді поняття “гуманізація” певного типу знання вчені беруть у лапки, акцентуючи увагу на тому, що стосовно знання говорити про процес гуманізації можна лише умовно, з чим ніяк не можна погодитись.

Мета статті – окреслити концептуальні важелі гуманізації соціуму й освіти в процесі розвитку особистості.

У суспільствознавців побутує думка, що покращення людських взаємовідносин – це вимога другорядного порядку, мовляв, тільки тоді, коли будуть вирішені головні проблеми у суспільно-економічній сфері, можна буде говорити, звертати увагу і на такі феномени, як вихованість, співчуття і терпимість, жалісливість і гуманність, мораль і людяність. Однак створення сприятливих умов не завжди стимулюють гуманні стосунки між людьми. Відсутність уваги до внутрішньої недосконалості людини призводить до негативних наслідків, на що свого часу звернув увагу Ф. Достоевський, вказуючи на те, що за допомогою грошей можна набудувати шкіл, але вчителів зразу наготувати не можна, що народний національний учитель виробляється віками, тримається легендами, незліченим досвідом.

Виявляється також, що нечуване зростання матеріально-технічних можливостей (у тому числі тих, котрими розпоряджаються окремі індиві-

ди) разом із позитивними наслідками, призводить до посилення численних небезпек. Тому багатопланова гуманізація суспільних відносин постає не лише моральним гаслом, а й умовою виживання людства. Водночас, незважаючи на колосальні труднощі й перешкоди, що заважають реалізації цих умов, справа не зовсім безнадійна – цивілізаційне підґрунтя гуманізації забезпечується процесом переходу суспільства до вищого, порівняно з попередніми етапами, розвитку. За всієї суперечливості й неймовірності цього процесу (зокрема, його тимчасового вповільнення в країнах зі складною історичною долею, таких як Україна) підвищується економічно й соціокультурно підтриманий попит на креативність, ініціативність, відповідальність, комунікабельність та інші якості, притаманні розвинутій особистості та істоті для покращення суспільних відносин [1, с. 22].

З іншого боку, сьогоденній стан освіти, соціально-гуманітарних дисциплін значною мірою визначається тим відносно невисоким, а точніше, навіть низьким рівнем розвитку культури, з яким пов'язана неповага до проблеми людини, яка характеризувала колишнє суспільствознавство, а також ігнорування особливого місця, яке людина повинна була займати в культурі. Це негативне явище багато в чому пояснюється суперечливим відношенням певних соціальних верств до культури і складністю переходу країни до ринкової економіки.

Потрібно також врахувати той факт, що самі представники тих верств виховувались у соціальній атмосфері, досить далекій від справжніх гуманістичних спрямувань.

Поняття “людина” і “гуманізм” хоча постійно й використовувались, але були наповнені відверто вихолощеним змістом. Звернення до праць видатних гуманістів минулого відбувалось в урізаному вигляді, у суворо відфільтрованій формі. У цьому плані ситуація в Україні змінюється на краще, “білі плями” поступово зникають. Однак невирішеним залишається найважче питання: як трансформувати гуманістичні положення та думки мислителів минулого стосовно сьогоденніх реалій і завдяки цьому якісно піднести гуманістичні знання до такого рівня, щоб неможливо було здійснити перехід від гуманізму до антигуманізму, від захисту одних гуманістичних підвалин до відстоювання інших.

Отже, важливо створити такий механізм гуманізації суспільствознавства, який міг би блокувати неприйнятні антигуманістичні теоретичні проекти.

Вирішення цієї проблеми, на наш погляд, пов'язане з обґрунтуванням такої тези: утвердження гуманізму для людини і в людині здійснюється тільки через культуру. Розірвати ці поняття – означає прийти до дескриптивного результату. Останнє легко підтверджується історичними фактами. Відомо, що різні епохи гуманізму обов'язково супроводжувалися виникненням нових культур, нових соціокультурних реалій. Відбувалося це далеко не випадково. Якщо гуманізм розвивався поштовхами, то одним із головних чинників, які стимулювали його розвиток, була нова культура, що народжувалась.

З іншого боку, гуманізм, що стверджував себе у суспільстві, створював сприятливі умови для культури, яка з'являлася. Це взаємодоповнюючі соціокультурні процеси.

Дослідники цілком доцільно заявляють, що гуманізація неминуче передбачає прогрес культури, вона спрямована на послаблення антигуманних тенденцій у культурі, а остання, у свою чергу, виступає мірою гуманізації життя людини, бо культурним, освоєним і тим самим олюдненим стає все, що нас оточує.

Потрібно наголосити ще на одному важливому чиннику, пов'язаному з гуманізацією суспільства. Більше, ніж вікове володарювання технократичних ілюзій людства привело до таких лихоліть екологічного характеру, які без гуманізації оточуючого середовища подолати неможливо. Ця проблема тісно пов'язана зі сферою моральних відносин. З одного боку, ринкова економіка знімає деякі моральні нашарування, які накопичились у попередню епоху. З іншого, – багато моральних принципів і норм будуть віддані на поталу голому економічному інтересу, що не в силах компенсувати ні фонди милосердя, ні створені з цією метою різноманітні товариства. Новий час вимагає необхідних змін у соціальних структурах, що формуються, які самі б мали потребу у процесах гуманізації та утвердженні моральних засад, розробці механізмів зміни обставин, утвердженні і шануванні гідності людини, совісті та честі.

Таким чином, стає очевидним той факт, що тільки в суспільстві, яке досягло певного рівня культури, можливе здійснення гуманізації різних сторін суспільного життя, у тому числі реалізація гуманістичної парадигми сучасного знання про людину і суспільство, які, будучи інтегративною теорією, базуватимуться на гуманістичних традиціях і загальнолюдських цінностях.

Освіта – унікальний різновид соціальних систем суспільства, у якій живуть, взаємодіють, спілкуються люди різного віку: і діти, і підлітки, і юнаки, і дошкільники, і вчителі (молоді спеціалісти, люди похилого віку, пенсіонери), управлінці різних рівнів. Всі вони взаємодіють між собою, співпрацюють, співстворять.

Складність полягає в тому, що кожний суб'єкт освітньої системи – далеко не ідеальне творіння. В людях, на жаль, немало негативного: агресивність, жадібність, брехливість та ін. Навіть у порядних людей інколи виявляються замість порядності підлість, замість людяності – жорстокість. Саме тому формування та вдосконалення моралі, культури і гуманізму є найголовнішою складовою розвитку кожної без винятку особистості.

Відомий український психолог Г. Балл визначає провідну ідею гуманізації освіти як орієнтацію цілей, змісту, форм і методів впливу на особистість учня, гуманізацію її розвитку. Найважливішими складниками гуманізації освіти він вважає:

- гуманістичне переосмислення основних функцій освіти;
- гуманізацію сьогодення життя кожного учня;

- втілення гуманістичних засад у загальній організації системи освіти та її подальшій розбудові;
- любов і повагу до учнів з боку педагогів;
- стимулювання розвитку суб'єктивних якостей учнів;
- запровадження в освіті діалогічних засад;
- виховання учнів у дусі гуманістичних цінностей;
- розвиток і діяльність особистості педагога як суб'єкта гуманістично орієнтованої освіти.

Ознаками сучасних досліджень, звернених до внутрішнього світу людини, є поява нових напрямів у західній матеріалістичній науці: психосоматична медицина, рефлексотерапія, психоаналіз, когнітивна фізика тощо. На це є об'єктивні причини.

Екологічна криза, політичне та економічне напруження, проблема всесвітнього виживання людства вимагають подолання роз'єднаності, без чого неможливий всепланетний спосіб життя та існування; мова йде про створення всепланетної етики та про взаємну відповідальність народів і кожної людини за наслідки прийняття тих чи інших глобальних рішень.

Невідступно наближається час синтезу, відновлення єдності об'єктивного і суб'єктивного в мисленні та концептуальних підходах до життя людини й суспільства. Наукові дослідження А. Безант, О. Блаватської, А. Дейлі, Д. Крішнамурті, Б. Ламборг, О. Рейзер закликають відновити культуру і духовну єдність людства, привести в стан гармонії суспільне та особисте життя, допомогти людині досягти особистісної цілісності оточуючого світу. І це не є філософською фантазією, це нагальна потреба сьогодення, яка підтверджується документами, підготовленими “Відділом з культурної роботи” ЮНЕСКО за назвою “Концепція людини і філософія освіти на Сході і Заході”.

Теперішній час у суспільстві та світі, який можна охарактеризувати словами австралійського вченого-реаніматора П. Калиновського як матеріальне збагачення при збідненні духу, пояснюється недоліками концептуальних підходів до виховання людини. Відомий філософ Д. Крішнамурті уточнив: “Суспільство – це те, що створили я і ти своїми власними взаємовідносинами. Суттєві зміни здійснюються через самопізнання, а не через сліпе увірування” [2, с. 26].

Людина стає особистістю, готовою до самовдосконалення, тільки двома шляхами: цілеспрямованою, оптимально організованою роботою педагогів або шляхом власного стихійного, ніким не спрямованого пошуку самої себе. Природно, перший шлях є більш ефективним і еволюційно придатним. Звернемося до окремих маловідомих джерел.

Методологічним принципом нового підходу до формування особистості майбутнього може бути тільки визнання цінності індивіда та існування цілого, яке має назву “людство”. У працях Д. Кхули та А. Бейлі створено моделі синтезованого вчення про самовдосконалення та служіння людини в сучасному складному світі (“Образование в Новом Веке”, “Ученичество в Новом Веке”, “Проблемы Человечества”), які передбачають ре-

зультати політики і рівнів розвитку суспільств, виходячи з такого: “Ми повинні розвивати добрі бажані аспекти; виключити ті, що показали свою нездатність підготувати людей до співпраці зі своїм оточенням; розвивати нові установки, що готують дитину до повноти життя; роблять її справжньою людиною – творчим конструктивним членом людської родини. Необхідно зберігати усе краще, що було в минулому, але розглядати його лише як фундамент для ефективної системи мудрого наближення до кінцевої мети – світового громадянства” [3, с. 52].

Вважається у зв'язку з цим, що нова освіта має прищеплювати людям культуру, аналогічно працювати з культурними людьми, спрямовуючи їх на шлях духовного розвитку та духовного розкриття.

На думку гуманістів, нова освіта, всі освітні заклади мають відповідати таким вимогам: робити доступними для пересічного громадянина найбільш цінні досягнення людства, що допомагають йому стати добрим громадянином, мудрим батьком і матір'ю; викликати зацікавленість у нових науках і знаннях із обов'язковим серйозним відстеженням можливих наслідків; враховувати успадковані схильності людини, її расові та національні риси, додавати ті знання, що допомогли б їй визначити власне поклонання в житті, плідно працювати у світі (на своєму власному місці); реалізовувати розумний тренінг, у ході якого людина вчиться пізнавати і з гідністю спілкуватися зі своїм оточенням, своєчасно адаптуватися до існуючих умов життя та їх змін, навчати координації власної особистості; задовольняти потреби людського духу, допомагати людям виробляти відповідну філософію і почуття істинних цінностей; керуватися ретельністю бачення та відповідати потребам світу і вимогам часу; розвивати здібність аналізувати минуле і теперішнє; навчати правам, звертаючи увагу на правильне використання матеріальних і інтелектуальних здобутків життя, а також висвітлювати зв'язок кожного з оточуючими людьми і навколишнім світом; замінити суперництво співпереживаючою свідомістю.

Цікавими й оригінальними є ідеї щодо досліджуваної нами проблеми представників негативної діалектики, які розробляють нове поєднання логічного й інтуїтивного у філософії та теорії педагогіки. Мова йде про неможливість зведення інтуїтивного, чуттєвого до будь-яких логічних закономірностей, у тому числі й діалектичних. Тільки нова єдність раціонального мислення з його інтуїтивно-унікальними елементами “пробуджує радісний і живий трепет природи, що струсила насильство” [4, с. 63]. Такий підхід має своє майбутнє і повинен бути врахованим філософією сучасної освіти.

Нове слово представників негативної діалектики все ж відрізняється строкатістю відображення суті ідеї та концепції про подолання абсолютизації або пріоритетності ролі одного з двох протилежних їм напрямів (холістського й антихолістського).

Значний вплив на розвиток гуманістичних начал в освіті та педагогіці має синергетика, нова найбільш послідовна діалектична методологія по-

єднання двох протилежних сторін буття – логосу (порядку) і хаосу, цілого і його елементів, загального й одинично-унікального.

Суть наведеного міркування щодо використання синергетики в освіті добре ілюструє відомий філософ-освітянин В. Лутай у своїй книзі “Філософія сучасної освіти”, на сторінках якої він зауважує: “...синергетику треба розглядати як її найважливіший внесок у розвиток тієї діалектичної методології, що спрямована на вирішення найважливіших проблем людства, у тому числі й його освіти. Так, багато сучасних теорій освіти виходить із розуміння головної педагогічної мети як виховання всебічно гармонійно розвинутої творчої особистості. Причому методологія реалізації такої мети в більшості випадків спирається на холістські варіанти педагогіки, тобто на можливість гармонійно вирішити основні суперечності педагогічної діяльності, можливість хоча б в принципі знищити усе зле, хаотичне в цій діяльності. Але саме недооцінка ролі необхідного хаотичного начала в ній, а тому і нерозуміння того, що ми ніколи не можемо передбачати унікальність результату кожного конкретного елемента педагогічної діяльності, нерідко призводить саме до протилежного результату цієї діяльності.

Застосування синергетичної методології для вирішення цієї проблеми означає, що кожний результат конкретної педагогічної дії потребує негайного аналізу в плані його співвідношення з метою цієї дії, а це означає, що ця педагогічна дія, як утворююча сила, вийшла за свою межу та перетворилась у руйнівну, і що це потребує суттєвих корективів даного процесу педагогічної діяльності і тієї мети, яка його визначає [6].

Хоча, як зауважує В. Лутай, і до появи синергетичної методології багато гарних педагогів здійснювали свою діяльність приблизно саме так, тобто стихійно-синергетично.

Отже, з точки зору синергетики, досягнення будь-якої мети виховання можливе тільки за допомогою правильного розуміння співвідношення, у рамках певної міри, взаємодії двох протилежностей, а саме:

- тієї педагогічної створюючої дії, що визначається її метою;
- руйнівної сили педагогічного процесу, що визначається необхідністю хаотичного передбаченого елемента в ньому [6, с. 82].

Але в педагогіці є такі речі й закономірності, які вже набули абсолютного значення. Видатний теоретик і практик педагогіки, антрополог К.Д. Ушинський вивів багато правил, які ще досі ніхто не зміг заперечити. Назвемо хоча б деякі з них: “Щоб виховати дитину в усіх відношеннях, необхідно її знати в усіх відношеннях”, “на виховання особистості можна діяти тільки особистістю” та ін.

Висновки. Підсумовуючи існуючі підходи до виховного впливу освіти на всі сфери життєдіяльності людини, зазначимо, що практична психологія краще й оперативніше виконує сьогодні своє гуманістично-виховне призначення. Гуманістичні функції практичної психології виявляються в аналізі та прогнозуванні поведінки й діяльності людини в проблемних, кризових ситуаціях, у здійсненні психологічного впливу, який гармонізує, оздоровлює, нормалізує засобами психодіагностики, консультацій, психо-

логічної просвіти, профілактики, реабілітації, психогігієни, психотерапії, психологічного тренінгу тощо.

Ця позиція відображена в добре відомому й визнаному принципі детермінізму С.Л. Рубінштейна, який визначає особистість як “єдино пов’язану сукупність внутрішніх умов, через які відображаються всі зовнішні впливи... Все в психології формуючої особистості так чи інакше обумовлено, але ніщо в її розвитку не виокремлено безпосередньо із зовнішніх впливів” [5, с. 135].

Розроблення нової філософії освіти вимагає узагальнення найновіших досягнень наук про людину. Настав час створити школу, яка за своєю метою має бути гуманістичною, за змістом – культурологічною, за технологією – ненасильницькою; за управлінням – демократичною, за взаємодією – відкритою.

Список використаної літератури

1. Балл Г.О. Гуманізація освіти в контексті сучасності: психолого-педагогічні орієнтири / Г.О. Балл // Освіта і управління. – 1999. – № 3.
2. Кришнамурти Д. Духовное возрождение человечества / Д. Кришнамурти. – М., 1997. – С. 26.
3. Бейли А.А. Проблемы человечества / А.А. Бейли. – М., 1988. – С. 52.
4. Соловьева Г.Г. Негативная диалектика / Г.Г. Соловьева. – Алма-Ата, 1990. – С. 63.
5. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М., 1973. – 360 с.
6. Лутай В.С. Філософія сучасної освіти : навч. посіб. / В.С. Лутай. – К. : Центр “Магістр – 8”, 1996. – 256 с.

Виндюк А.В. Гуманизация образования как тенденция эволюции современного стиля педагогических процессов

В статье раскрыты причины внутреннего напряжения и функционального характера человеческого общения в условиях кризисного состояния общества, пути обновления знаний о гуманизации человеческих отношений.

Ключевые слова: гуманизация образования, педагогический процесс, эволюция, стиль общения, творческий потенциал

Vindyuk A. Humanization of education as the trend of the evolution of modern style pedagogical processes

In the article the causes of internal tension and functional nature of human communication in a crisis state of society, the pathway to knowledge about the humanization of human relations.

Key words: humanization of education, pedagogical process, evolution, communication style, creativity.